

La televisió i la preservació del patrimoni literari

Marina Espasa (BTV)

Serveix d'alguna cosa la televisió? Serveix per fixar o preservar el patrimoni literari, fer-lo més visible? En principi, sembla evident que sí, almenys pel que fa al concepte de «visibilitat». És evident que si tal o tal escriptor «surte per la tele» (i perdonin el col·loquialisme), almenys durant l'estona que hi surt, aquest escriptor es fa «visible». Això és poc més que una obvietat, però a mi m'agradaria pensar que, després de 5 anys d'existència, setmana rere setmana, del programa «Saló de lectura» a Barcelona Televisió, la literatura s'ha fet visible almenys de tres maneres: la primera, el fet de veure un escriptor parlar, pensar i gesticular serveix per fixar en la memòria o en la retina dels espectadors una imatge, en lloc de l'habitual visió d'un nom inscrit en el lloc d'un llibre, i que puguin dir «El Sánchez Piñol? Ah, sí, el noi de les camises de quadres»; la segona, i això és fàcilment demostrable, el nombre de llibres venuts o llegits a partir de les recomanacions del programa és una altra manera, i ben bona, de visibilitzar la literatura. I la tercera, tot i que no ens agradi recordar-ho, una de les funcions més importants que ha tingut el programa és la d'arxivar entrevistes a escriptors que, malauradament, han mort posteriorment a haver vingut al programa i dels quals queden enregistrades llargues converses.

I ara, si m'ho permeten, faré una mica d'història del «Saló de lectura»...

Quan, a l'octubre de 2001, BTV, la cadena municipal de Barcelona, va decidir engegar un programa de llibres, poca gent (ni els seus propis responsables) devia pensar que avui, a l'octubre de 2006, és a dir, cinc anys després, el mateix programa encara existiria, es continuaria emetent el mateix dia, pràcticament a la mateixa hora, amb només una diferència, i no poc important, sobretot per qui els està parlant, és a dir, jo mateixa, i és que n'hauria canviat precisament allò que li va donar més personalitat: el seu director i presentador, Emilio Manzano. La seva marxa a l'Institut Ramon Llull, del qual va ser nomenat director l'abril de 2006, em va convertir a mi en la nova directora i presentadora, cosa que m'ha aportat grans satisfaccions i no pocs maldecaps.

Tornem a tirar enrere, però. Aquell octubre de 2001 jo encara no formava part de l'equip del programa. De fet, no vaig integrar-m'hi fins un any més tard, el setembre de 2002, com a assistent de direcció. La meva feina principal era l'elaboració dels reportatges externs que s'emetien al final de l'entrevista, a més d'una infinitud de petites coses que, donada la migradesa de recursos, tant econòmics com humans, s'acumulaven setmana rere setmana: atendre les trucades i els *mails* dels espectadors, buscar convidats, buscar escenes de pel·lícules amb llibres, pensar frases per tancar el programa, etc. Una de les claus del programa residia en un cert «amateurisme», entès en el seu significat més literal, d'amor per les coses.

El fet que la cadena donés la confiança al programa, no el canviés de dia d'emissió ni d'horari (excepte durant un breu període de temps), i no pressionés excessivament en termes d'audiència, ens va permetre provar moltes coses, fer

experimentos de format i de propostes, alguns dels quals van funcionar, i molt, i d'altres poc, o gens. Analitzant-los un per un potser trobarem la clau del que ens hem preguntat en començar, és a dir, si la televisió és útil per fixar el patrimoni literari.

Però comencem pel començament. Ja ho hem dit, el 10 d'octubre de 2001 començava a emetre's un programa d'una hora i mitja de durada. Una hora i mitja, en televisió, és moltíssim temps. No hi ha molts programes, i ja no diguem culturals, que tinguin aquesta durada. En qualsevol cas, els responsables del programa —que en aquell moment eren l'Emilio Manzano, com a director, ajudat per un grup de crítics literaris, amb Julià Guillamon al capdavant, i la gent de la cadena a qui es va encomanar el programa, Anna Esteve— van prendre una decisió radical: tenim una hora i mitja? Doncs una hora d'entrevista, i mitja de crítica. I tal dit, tal fet.

El presentador s'enfrontava a un convidat (el primer va ser Javier Cercas, convertit ja en un petit fenomen amb els seus *Soldados de Salamina*) durant 55 minuts, asseguts cadascun en una cadira robada dels informatius, la tauleta de la recepció al mig, i dos gots d'aigua. L'important d'aquesta decisió és que respecta el ritme de la lectura, i no intenta sotmetre'l al de la televisió. Aquesta, i no cap altra, és la clau de l'èxit del programa.

Fos com fos, les entrevistes es van constituir de seguida en l'autèntica targeta de presentació i «pedra de toc» del programa. La seva extrema durada, cinquanta minuts (actualment són uns quaranta), el criteri estrictament periodístic a l'hora de seleccionar els entrevistats —en aquest sentit, la novetat editorial o la relació més que estreta amb un tema d'actualitat sempre han estat condició *sine qua non* per a l'elecció del convidat— i el to de conversa que li donà el presentador, defugint polèmiques absurdes, són algunes de les claus.

Després de l'entrevista —i no per un caprici sinó per un motiu estrictament tècnic, i que és que, quan un programa és en directe, es necessiten uns minuts per fer sortir el convidat, fer entrar els qui han d'intervenir a la segona part i col·locar-los els micròfons— es va fer obvi que s'havia d'inserir el que, en llenguatge televisiu, es diu una «peça», que no és res més que un petit reportatge preenregistrat d'uns cinc minuts de durada. Una vegada més, una necessitat tècnica és el que provoca l'aparició d'elements que poden semblar preconcebuts, i que no ho són en absolut.

Així, la primera solució que es va trobar va ser la del «Llibre de capçalera». La idea (que es va fer des d'octubre de 2001 fins a juny de 2003) era molt senzilla, i permetia a l'espectador conèixer els gustos literaris de personatges coneguts (principalment, actors, actrius, pintors, arquitectes, esportistes...) i, no menys important, entrar a casa seva, en molts casos. El personatge en qüestió es «deixava anar», pel fet d'estar parlant d'una cosa que estimava, i l'espectador agraià aquesta mica de «voyeurisme». Un cop es va esgotar la fórmula (o es van esgotar els famosos «interessants»), vam decidir passar al reportatge «pur i dur»: permet tractar llibres que potser no donarien per tota una entrevista, o autors que no eren a Barcelona en dimecres, o coses més perifèriques al llibre estrictament dit, com ara biblioteques privades, artistes plàstics que fessin alguna cosa relacionada amb llibres, obres de teatre basades en obres

literàries, o esdeveniments al voltant del llibre: Sant Jordi, el Saló del llibre, el Saló del còmic... Finalment, cal no oblidar els clips musicals homenatges a figures com la Pantera Rosa, Tintin o el rei Babar.

I després d'aquestes, han vingut noves seccions, com les «miniatures», o representacions de llibres clàssics mitjançant objectes i la lectura d'un fragment, la «Filosofia de saló» a càrrec de Xavier Rubert de Ventós, una píndola filosòfica de cinc minuts amb la força, la precisió i la lucidesa del filòsof per excel·lència o, darrerament, la «Biblioteca del s.xx d'Andrés Ehrenhaus», a càrrec del col·laborador habitual del programa, que aporta irreverència i humor a un més que rigorós repàs als clàssics del s. xx. Les aportacions finals del professor Tornasol, amb els seus «Consells per a l'ànima», acostumaven a donar un toc final d'originalitat difícil de repetir.

Biblioteques i llibreries també han tingut el seu racó al Saló. Les Biblioteques —a través del Consorci de la Diputació de Barcelona, un més que generós patrocinador del programa— han servit d'aparador d'activitats per a adults i nens, de marc per a una secció d'etimologia (a càrrec del professor José Enrique Gargallo) i, sobretot, per donar visibilitat a un altre tipus de lector, molt nombrós, que és el que s'apropa cada dia a la biblioteca del seu barri o poble per consultar Internet, endur-se llibres o pel·lícules en préstec o llegir la premsa. Les llibreries van ser una iniciativa del programa, per alternar setmanalment amb les biblioteques, i van permetre l'aparició de la figura del llibreter, una altra figura importantíssima en la cadena de transmissió que va des de l'autor fins al lector. Començant per les quatre llibreries emblemàtiques de la ciutat de Barcelona —Laie, Documenta, La Central i Casa del Llibre—, vam acabar ampliant-ho una mica a llibreries més especialitzades —Pròleg, Kowasa, Petit Príncep...—, i vam acabar-ho descartant, no perquè no funcionés, sinó per tal d'aportar més novetats al programa.

Els concursos han estat una altra «marca de la casa»: no solament han servit per fidelitzar el públic o per crear empatia, sinó també com a excusa per idear noves maneres de visualitzar la literatura, que no deixa de ser l'objectiu prioritari del programa. En aquest sentit, el concurs de la panera de Nadal, en què els espectadors havien de triar quin personatge literari volien convidar pel dinar de Nadal i quin menú li farien, va generar un autèntic allau de «receptes literàries», dignes d'inaugurar tot un gènere!

Els col·laboradors de la segona part van ser una altra de les potes on s'ha aguantat sempre el programa. Van començar sent només quatre —n'apareixia un cada setmana— i van anar creixent en nombre —ara en són una dotzena—, i presentant-se en parella, trio o, fins i tot en alguna ocasió especial, en quartet. Algun s'ha convertit en fix, i alguna parella s'ha convertit en emblemàtica; bàsicament, però, el que han aportat ha estat passió encomanadissa per la lectura, sense oblidar el rigor ni la professionalitat.

I es podrien continuar enumerant elements, seccions i detalls que han ajudat a configurar la personalitat, es pot dir que única, del programa, des de l'escena

de pel·lícula inicial —que sempre ha de contenir un llibre— fins a la frase final, o els crèdits amb la gent que hi treballa, que contenen la imatge d'un lector, potser com a última mostra del que s'ha intentat explicar al llarg de tot el programa, i de tota aquesta exposició: el programa està fet per lectors, i adreçat a lectors. Des de sempre, els lectors han parlat entre ells amb passió dels llibres que els agraden, i això, i res més que això, és el que ha fet, i esperem que pugui continuar fent durant molts anys, el Saló de lectura. Moltes gràcies.

Patrimoni literari i mitjans de comunicació

Ignasi Aragay, (AVUI)

1. **Boca orella:** els darrers anys s'està demostrant que el boca orella és més efectiu que els mitjans de comunicació. *La catedral del mar* d'Ildefonso Falcones, *La pell freda* d'Albert Sánchez Piñol i *Soldados de Salamina* de Javier Cercas en serien bons exemples. El boca orella avui també funciona més gràcies a Internet, als *sms*, als mòbils, etc. Les noves tecnologies de la comunicació estan tornant a donar protagonisme a la comunicació interpersonal per sobre de la comunicació de masses.
2. **Efecte novetat:** en aquest punt hi ha un factor crucial que és el factor de la descoberta individual. El públic lector està àvid de trobar per ell mateix. L'efecte descoberta va de la mà amb la desconfiança cap als mitjans de comunicació massius i de la mà, també, d'un cert i saludable esnobisme cultural. En principi, és bo que tothom vulgui ser descobridor: és una prova d'inquietud cultural. De fet, si us hi fixeu, després de l'èxit dels dos títols esmentats de Cercas i Sánchez Piñol, els seus següents llibres —*La velocidad de la luz* i *Pandora al Congo*— ja no han tingut una resposta tan abassegadora, tot i que també s'hagin venut molt. Potser, fins i tot, eren millors que els primers o, si més no, eren més per al gran públic, però s'han quedat amb un públic més petit. Ja no hi havia en joc el factor descoberta.
3. **Adéu als clàssics:** aquest efecte descoberta, al qual també juguen els mitjans de comunicació-informació, que per la seva mateixa idiosincràsia han d'oferir novetats, té derivades com l'oblit dels clàssics. Qui llegeix autors clàssics, siguin catalans o estrangers? La pressió mediàtica i mercantil —de les editorials— per promoure novetats condiciona molt el consum literari i fa oblidar els clàssics. La manca d'autoritat de l'escola i invisibilitat de l'acadèmia tampoc no ajuden en aquest punt. Amb els clàssics sovint s'ha de jugar a la redescoberta.
4. **Les modes:** les modes existeixen en literatura, tot i que no hi hagi salons on exhibir-les i que no es muntin desfilades damunt els avions. Els media fem d'aparadors i altaveus d'aquestes modes. Ara tenim l'esotèrico-històrica (*El Codi Da Vinci*) o l'ètnica (literatura angloíndia). No hi tinc res en contra, però constato que existeixen i que condicionen els editors, agents, periodistes i, finalment, els lectors. Entre els lectors, conviu la necessitat de fer descobertes i la voluntat de no quedar-se al marge de les modes, d'estar al dia.
5. **La crítica perd pes:** dins dels mitjans, hi ha dues menes de periodisme literari. Hi ha el de suplement, marcat per la tradicional crítica literària, i el generalista, que té com a objectiu la voluntat informativa divulgadora. El primer està perdent molt de pes. En part per culpa pròpia —amiguisme, endogàmia, incoherència, baix nivell, confusió entre ressenya i crítica: tot plegat ha portat a una falta de credibilitat de la crítica, i no em feu posar exemples; en tot cas, el suplement literari de *The Times* durant 72 anys (1902-1974) va publicar les seves crítiques sense firma: potser caldria tornar a aquest sistema— i en part perquè la informació cultural està guanyant terreny. Fa 18 anys, quan vaig entrar a l'AVUI, el diari tenia un

prestigiós suplement de llibres setmanal i una ridícula secció de Cultura i Espectacles de 2 o 3 pàgines diàries. Ara continua tenint un ampli suplement cultural setmanal (20 pàg.), però ja dóna entre 8 i 10 pàgines diàries de Cultura i Espectacles. Segurament és el diari de Catalunya, per no dir de tot l'Estat, que més atenció dedica a la literatura. Als altres diaris, els suplementos de llibres també van de baixa: *El Periódico* l'acaba de tancar i l'ha diluït dins un altre suplement, *El País* (parlo del *Quadern* en català, l'ha anat reduint i els llibres hi han anat perdent preeminència) i *La Vanguardia* també l'ha desliteraturitzat (de les 30 pàgines que té el seu suplement *Cultura/s*, només 10 són de literatura). L'editor Jaume Vallcorba afirma (revista *Trípodos*, núm.9 del 2006, de la Universitat Ramon Llull, facultat Ciències de la Comunicació Blanquerna): «Una notícia en una pàgina regular del diari acaba tenint una visibilitat (i per tant un efecte i unes conseqüències) de més gran transcendència que la mateixa notícia en una pàgina de suplement». En la mateixa revista, Jordi Puntí (coordinador del suplement *Quadern d'El País*), assegura que els suplementos literaris «han perdut pistonada i s'han convertit en un reducte». I cita diaris de prestigi com *La Repubblica* que han optat per no tenir-ne a canvi de donar pàgines diàries.

6. **Plat de segona:** si en concret parlem de literatura en català, continua sent un plat de segona, fins i tot als mitjans de comunicació catalans. I amb molt poques excepcions. Amb l'excusa que el criteri no és lingüístic sinó qualitatiu, la literatura catalana passa injustament a un segon pla. Tot això és molt difícil d'objectivar, però si ens poguéssim posar d'acord en la qualitat d'una obra en català i una en castellà, si decidíssim que són del mateix nivell, veuríem que la difusió als mitjans és molt més generosa per a la castellana que per a la catalana. Ja ho sé que això sona a victimisme, però és així. Com que hi ha una abassegador preeminència de mitjans escrits i parlats en castellà, i aquests naturalment tenen tendència a afavorir els productes culturals en la pròpia llengua, doncs ja està tot dit. Fins i tot diria que és natural. I després hi ha el factor comercial, la pressió de les editorials, que són molt més potents en castellà. Per exemple: el mateix AVUI presta molta més atenció a obres en castellà que la resta de mitjans escrits en castellà ho fan a les obres en català.
7. **Què ens falta:** en realitat, el que ens falta és un gran diari en català (o 2 o 3) que sigui de referència. Mentre la pauta informativa la marquen *La Vanguardia* i *El País*, la literatura catalana ho té molt malament: continuarà sent un plat de segona davant la literatura castellana, que és la que aquests mitjans es fan seva sense complexos.
8. **Antimediàtics:** d'altra banda, els escriptors en llengua catalana són, en general, més refractaris a participar en el joc mediàtic. Potser simplement perquè no hi estan acostumats. Sovint sembla que ja han assumit que això no va amb ells i es refugien en una mena de purisme que queda molt estètic però que no ajuda gens. Aquest secret orgull de saber-se antimediàtic és un desastre per a la literatura catalana. Després que no es queixin que la literatura catalana tingui tan poc pes social. Fins fa quatre dies, l'Albert Sánchez Piñol pràcticament no en volia saber res, dels mitjans. Ara ja veig que s'ha deixat fitxar pel Bassas. Me n'alegro. El Jesús Moncada

també era un cas com un cabàs. I el Jaume Cabré. També és veritat que hi ha els Porcel, Monzó, Maria de la Pau i Alzamora que compensen... En fi, potser no estem tan malament en aquest punt.

9. **Un cas extrem:** si més no ja no passen coses com ara fa 16 anys amb la mort de Manuel de Pedrolo, la família del qual no va voler que ningú se n'assabentés, si més no fins que no hagués estat enterrat. Però una errada de Pompes Fúnebres, que inicialment va posar el seu nom en la llista de morts del dia que envia als mitjans de comunicació i que després va fer-hi una correcció que consistia a retirar el seu nom, va fer saltar les alarmes. Era mort o no? Des de l'admiració per Pedrolo i com a mitjà informatiu que es deu als seus lectors, la majoria dels quals segur que també eren lectors de Pedrolo, a l'AVUI no ens podíem quedar amb els braços creuats. Al cap d'una estona em vaig trobar amb en Joaquim Carbó, amic seu, davant del portal de l'edifici on vivia Pedrolo, al carrer de Calvet, trucant al timbre. No hi havia ningú. Ens vam dividir la feina: en Carbó va decidir anar a l'Hospital Clínic, a veure què en sabien, i jo vaig marxar a Sancho d'Ávila. Allí em vaig trobar amb la Rosa M. Piñol, periodista de *La Vanguardia*. Vam agafar el director d'aquella casa de morts, que ens començava a semblar una casa de bojós, i el vam posar entre l'espasa i la paret: vostè no pot dir res, d'acord, però nosaltres farem una afirmació i si vostè no la nega, vol dir que l'afirmació és certa. Així, contra la voluntat de la família però amb vocació de servei al país, vam tenir la confirmació de la mort de Pedrolo. No crec que avui hi hagi cap escriptor tan fastiguejat amb el país com per voler morir en l'anonimat més absolut. Per a bé i per a mal, Catalunya s'ha normalitzat, però també es veritat que aquesta normalització no ha suposat la plenitud que Pedrolo i molts altres esperàvem, tant en el terreny literari que avui ens ocupa com en el polític. I una prova és que la memòria i l'obra del mateix Pedrolo ha quedat relegada a un discret i injust raconet.
10. **Frankfurt:** no podria acabar sense fer un esment a l'ítem informatiu literari que més pàgines i minuts ha ocupat als mitjans els últims tres anys: la cultura catalana com a convidada d'honor a la Fira del Llibre de Frankfurt 2007. Què es pot dir a aquestes alçades? Jo crec que per no parlar clar des d'un principi des del poder i dir que, per justícia històrica, era l'hora de la literatura catalana, s'ha acabat generant confusionisme i malestar per totes bandes. Seria ridícul que, en el context de tot el que hem explicat fins ara, de l'episodi de Frankfurt en sortís la imatge pública, hàbilment difosa pels diaris estatals —*El País, El Mundo*...— que els escriptors en llengua castellana estan marginats a Catalunya! Si aquesta és la conclusió que en treu una part important del públic català, hi haurem fet un trist negoci.